

Димчук Анатолій Володимирович – здобувач кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

УДК: 141.319.8”19”

МАСОНСЬКІ ІДЕЇ ТА ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ В ЕПОХУ МОДЕРНУ

У статті розглядається взаємний вплив філософії модерну та масонства, доводиться, що основні цінності масонства стали гаслами епохи модерну. Модерністи та масони плекали ідею керованості, корекції світу, намагалися виробити універсальні моделі майбутнього. Віра в прогрес доповнювалася вірою у самовдосконалення, пошуком істин через інтуїцію. Ідея соціального прогресу у масонів була пов'язана із політико-етичною чеснотою – свободою, в той же час поняття особистої свободи стало ключовим для сучасної секуляризованої етики модерну. Масонство виступило в якості транскультурного проекту, що долаючи національну та конфесійну обмеженість, вплинув на філософські, наукові та соціально-політичні тексти інтелектуалів Нового часу.

Ключові слова: суспільство, модерн, прогрес, масонство, свобода, символ, емансипація, антропологія, самопізнання.

МАСОНСКИЕ ИДЕИ И ФИЛОСОФСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ В ЭПОХУ МОДЕРНА

В статье рассматривается взаимное влияние философии модерна и масонства, доказывається, что основные ценности масонства стали лозунгами эпохи модерна. Модернисты и масоны поддерживали идею управляемости, коррекции мира, пытались выработать универсальные модели будущего. Вера в прогресс дополнялась стремлением к самосовершенствованию, поиску истины через интуицию. Идея социального прогресса у масонов была связана с политико-этической добродетелью - свободой, в то же время понятие личной свободы стало ключевым для современной секуляризованной этики модерна. Масонство выступило в качестве транскультурного проекта, преодолевая национальную и конфессиональную ограниченность, повлияв на философские, научные и социально-политические тексты интеллектуалов Нового времени.

Ключевые слова: общество, модерн, прогресс, масонство, свобода, символ, эмансипация, антропологія, самопознания.

MASONIC IDEAS AND PHILOSOFICAL ANTHROPOLOGY IN THE ERA MODERNITY

The article examines the mutual influences between modernist philosophy and Freemasonry and argues that the fundamental values of Freemasonry became the slogans of the modernist era. Modernists and Masons alike cultivated the idea of the controllability and correction of the world and tried to develop universal models of the future. Belief in progress gave rise to belief in self-improvement, in the search for truth through intuition. The Masonic idea of social progress was related to political and ethical virtue, freedom. At the same time, the idea of personal freedom became key to the modern secularized ethics of modernity. Freemasonry was a transcultural project that having overcome national and confessional limitations influenced the philosophical, scientific, social and political writings by intellectuals of the New Age.

Key words: society, modernity, progress, Freemasonry, freedom, symbols, emancipation, anthropology, self-knowledge .

Історія філософії, сформувавши «пантеон» попередників філософії модерну, заплутавшись в їх ієрархії та ступенях першородності, практично випустила з уваги вплив на філософські системи останніх трьох століть масонських ідей, що визначили соціально-політичні та філософські пошуки західного світу.

Німецький філософ Ю. Хабермас, вказуючи на завдання модерну, писав: «...неухильно розвивати об'єктивуючи науки, універсалістські основи моралі і права та автономне мистецтво зі збереженням їх свавільної природи, але одночасно і в тому, щоб вивільняти таким чином накопичені когнітивні потенціали з їх вищих езотеричних форм і використовувати їх для практики, тобто для розумної організації життєвих умов» [1, с. 43]. Ю. Хабермас заявляв, що модерн – все те, що «...сприяє об'єктивному виразу спонтанно оновлюваної актуальності духу часу» [2, с. 45].

Слово «модерн» (фр. «Moderne» – сучасність) стало вживатися в кінці XVII ст. коли Західна Європа стала на шлях інтенсивного духовного та промислового розвитку та Просвітництва. Модерн можна розглядати і як соціально-культурну ситуацію конструктивізму та емансипації, як штучне створення культурних «метадискурсів» та «проектів» соціального буття; уніфікацію певних символів та сенсів, втілення в реальному соціальному просторі ідеальних завдань. Модерн, з початку свого шляху, декларував постійний розвиток – як безперервну модернізацію, розвиток – як мету розумного людського існування. Колапс ієрархій, викликаний революціями в Західній Європі ХУІІ-ХУІІІ ст., розвалом системи феодальних цінностей та релігії, привів суспільство до розуміння необхідності створення нової ідеї «творення світу», коли людина виступає «партнером» Бога в процесі удосконалення вже створеного, бо сам процес творення не закінчується біблійним часом.

Модерн можна розглядати як шлях до звільнення від ірраціональності міфу, догм, забобонів, свавілля влади; як ідею прогресу (раціоналізацію міфа); як прагнення до універсальної інтерпретації буття. Один з основних масонських ідеологів Р. Пайк в програмній праці «Мораль та догма» писав: «Масонство вже сприяло поваленню з п'єдесталів декількох ідолів і потовкло в дрібний пил деякі ланки ланцюга, що обплутує людську душу» [3, с. 35].

Новий час називають «епохою Свободи», модерн проголосив свободу головною політико-етичною чеснотою, слідуючи масонським статутам «вільних каменярів», в яких масоном може стати тільки людина «вільнай доброї слави», в яких свобода та оптимізм є головними догматами масонства [4, с. 3]. Теза про примат культурної іпостасі «свободи» служила відправною точкою для вирішення питання про специфіку політичної волі. Подібну програму декларував масонський рух, який голосно заявив про себе в кінці ХУІІ ст. як про силу покликану тотально змінити світовий соціальний устрій та накреслити план досягнення майбутнього.

Масони, як перші структуралісти, вважали, що система (в даному випадку масонський Орден) сама по собі здатна виступати як інструмент пізнання та творення. Через 300 років німецький соціолог Н. Луман науково сформулює подібну думку: «...система сама пізнає свою структуру в процесі оперування тафіксації на певних передзаданих сенсах, які можна застосовувати не один раз», він стверджував, що «...еволюція сама дає імпульс до побудови порядку» [5, с. 346]. Для масонських ритуалів характерна повторюваність та послідовність, які не тільки використовуються дидактично, а й стають інструментом пізнання структури. Масонський вислів «порядок з хаосу» знаходить нове розуміння в прагненні до побудови порядку, як новий діалектичний закон самовпорядкування простору (предметного світу), духовних та матеріальних об'єктів (сучасна соціологія стверджує, що суспільство має властивості системності, самоорганізації, саморегуляції).

Модерн (як і масонство) сформувався в Англії після перемоги над «феодальним світом», перемоги нових громадських та філософських пріоритетів над традиційними, актуалізації Просвітництва, наукової революції. У 1660 р. було створено «Лондонське королівське товариство з розвитку знань про природу» (І. Ньютон, Дж. Локк, К. Рен та ін.). Це було одне з найстаріших наукових товариств в світі, в надрах якого формувалися ідеї, як масонської філософії, так і загальної соціальної модернізації. Прагнення до нових сенсів та цінностей присутне вже у Дж. Локка, кантівське поняття «свобода» стало сенсоутворюючим для всієї епохи модерну, зробивши поняття особистої свободи (автономії) ключовим для сучасної секуляризованої етики (філософські школи розвивалися в руслі кантіанського розуміння

свободи аж до сьогоднішнього дня: ліберальні теорії Дж. Ролз, Р. Дворкіна, Ю. Хабермаса, британський утилітаризм та ін.). Масонський дискурс знайшов контекстуальний вираз в низці філософсько-ідеологічних концептів «деїзму», «природного індивіда», «природного стану», «суспільного договору», «громадянського суспільства», які отримали десакралізований сенс, відмінний від розуміння часів Відродження.

У той же час, починаючи з XVII ст., філософія розглядається масонством як антропологія, як необхідний шлях у внутрішній світ людини, філософське пізнання стало для масонів необхідною умовою будівництва «внутрішнього храму» людської душі, філософія виступала не тільки формою пізнання світу, а й формою внутрішнього самовдосконалення. Формулювання мети масонського Ордену відтворює класичну формулу предмету філософії. Російський масонський лідер початку XIX ст. О. Поздєєв писав: «Орден є училище мудрості, яке складається в пізнанні самого себе, Творця й Природи, через очищення від пристрастей та пороків» (система пізнає свою структуру) [6, с. 163].

Філософські погляди масонства характеризуються еkleктизмом, вони асимілювали елементи різних ідей (піфагореїзму, єгипетських містерій, філософії гностицизму, неоплатонізму, каббали, середньовічного окультизму, західноєвропейських містиків і теософів Нового часу). Вибух інтересу до масонства актуалізував в кінці XVIII ст. ідеї «соціального контакту», «соціального порядку», «соціальної гармонії». Разом з тим, і в модерні і в масонській літературі спостерігаються певні «зміщення в бік майбутнього». Масонські автори проводять ідею «привілеїв майбутнього», з якою пов'язані не тільки очікування «кращого світового порядку», а й прагнення стати учасниками майбутніх світових змін. Як пізніше вкаже Н. Луман – модерн відкриває перспективи: «...звільнення систем з їх детермінованості навколишнім світом», масонство так само можна розглядати як своєрідний протест проти такої детермінованості [7, с. 337].

Модернізм був просякнутий вірою в прогрес самоорганізованого суспільства, плекав ідеєю про те, що світ розвивається в напрямку справедливого, вільного суспільства. Свобода тлумачення Біблії, особиста комунікація з Богом, прославляли людину, формували ту атмосферу, яка привела до життя масонство, що намагалося затвердити ідеали «світлого майбутнього» на практиці. А. Тойнбі вважав, що центральним пунктом Просвітництва була антропологічна проблема людини в суспільстві, перспективи розвитку її можливостей [8, с. 22]. В епоху модернізму суспільство стало розглядатися як смислоутворюючий символ. Суспільство («братство», «Орден», «ложа») у масонів формувало майбутнє, «обтісуючи» людину за допомогою «масонської роботи» (вказівка на пізнання системи через систему).

Суспільство виступало у масонів як інструмент пізнання, зміни, творення «нового світу». Масони заявляли про своє прагнення вести пошук масонських істин «через самопізнання» в процесі спільних структурних дій. У теоретико-пізнавальному плані процес становлення «внутрішньої людини», на думку масонів, означає пробудження надчуттєвих здібностей в сприйнятті світу та Бога, в акті самопізнання. З їх точки зору, і сенсуалісти, і раціоналісти істотно збіднюють людську духовність, не враховують її якісного різноманіття. Інтуїція, що дарує достовірні знання – ось чого очікували масони в результаті числених духовних практик. У той же час знання розглядалося як інструмент здобуття сенсів, морального переродження людини, яке можливе лише в рамках ритуальних масонських «робіт». Масон здійснюючи свої «роботи» змінював себе, змінюючи цим навколишній світ.

Гносеологічна ідея масонів полягала в тому, що моральність та теоретичне пізнання нерозривні, що істинне знання припускає з'єднання серця та розуму й вимагає моральної чистоти. Вища форма знання – це знання інтуїтивне, злиття суб'єкта та об'єкта, набуття людиною всіх знань про зовнішній світ всередині самого себе.

Метод філософського пізнання, запропонований масонами, полягає в синтезі трьох гносеологічних установок – емпіризму, раціоналізму та містицизму. Почуття, розум та серце – три основні пізнавальні здібності людини, які співвідносяться з трьома різними типами пізнання. Масонська гносеологія реалізує один з найважливіших принципів філософії –

єдність макрокосму і мікрокосму [9, с. 292].

Самопізнання «по-масонських» одночасно й самозміна, оновлення та відродження, поняття «нової людини» передбачає внутрішню еволюцію, коли людина отримує можливість знайти інтуїтивне знання про світ. Масони надавали філософії велике значення, розглядаючи філософське знання як вроджену потребу людської істоти, а пізнання розглядали як фундамент моралі. Філософія трактувалася масонами як головна потреба людини, як головний прояв її сутності, заснованої на суспільній моралі. Для гносеології масонів характерно уявлення про те, що можливість справжнього пізнання світу дається лише духовно чистій людині, яка перемогла свої пристрасті. Людина духовно нечиста, на думку масонів, не може не тільки самостійно пізнавати світ, а й правильно сприймати результати чужого пізнавального процесу [10].

Г.-Е. Лессінг в «Масонських бесідах» доводить, що сутність масонства полягає не в «обрядках, знаках, малюнках та словах», не в справах про добродійність, а у вихованні людей згідно з ідеалами гуманності. Масонство абстрактно-ідеальне поняття, воно існувало всюди, де люди мали повагу до основ волі та громадянства. І.-В. Гете, мріяв про той час, коли масонський союз охопить весь людський рід і всі люди зіллються в загальній роботі на благо людства, на його думку, масонство «...стирає знаки відмінності між людьми» [11, с. 183 - 184].

У «Філософії масонства» І.-Г. Фіхте намалював ідеальний портрет масона: «Його розум зовсім ясний і вільний від забобонів. Він пан в царстві ідей та охоплює поглядом широке поле людських істин... Він не нав'язує нікому свого світла, але він завжди готовий поділитися ним з усяким, хто того забажає... На цій землі він живе, сподіваючись на кращий світ» [12, с. 22]. У роботі «Замкнута торгова держава» (1800), що була написана під враженням від теорій французьких соціалістів-утопістів, І.-Г. Фіхте малює картину ідеальної держави, в основі якої лежать розум та справжня свобода і яка гарантує благоденство кожному індивіду. Мріючи про таку державу, він пропонує свої тези про права людини [13, с. 411]. І.-Г. Фіхте писав: «Будь який предмет людського, досяжного в суспільстві знання, є (проте інакше, ніж в широкому суспільстві) одночасно предметом масонського знання, щоб нерозумна природа корилася розумній волі та розумна істота панувала над мертвим механізмом, то для способу мислення масона істотним та характерним є те, що він знає це, що він бачить в цьому мету людства і що тому, власне, з цього боку він розглядає і оцінює будь-яку людську ідею, якою б дрібною вона не була. З такої точки зору примітивна механічна робота прирівнюється до вищої духовної роботи, оскільки обидві сприяють пануванню розуму та розширюють завойовані їм володіння» [14, с. 298].

Модерністи стверджують, що розвиток світу має глобальні цілі. Людство, розвиваючись від етапу до етапу, рухається по шляху прогресу, коли сучасне приходить на місце старого, і це нове, апіорі, вважається найкращим. Модерністи та масони висунули ідею про керованість, корекційою універсальності світу та намагалися виробити універсальні моделі й єдині стандарти його пізнання.

У центрі проекту модерну – суб'єкт, який пізнає як вихідний пункт філософії, переконаність в пізнанні навколишнього світу підштовхнуло до необхідності самопізнання. Модерн, спираючись на масонські постулати, розробив «проект» людини здатної до дисципліни, виховання, перебудови самого себе відповідно до вимог розуму. Він відкрив можливості плюрального моделювання світів, розглядаючи природу розуму як контекстуальну та здатну трансформуватися соціальну реальність, стверджуючи ідеї знака, відкритого для варіативного означення. Особливу увагу філософія епохи модерну приділяла антропологічним питанням «пошуку себе», пошукам «статусу людини», в чому вона виявилася в «одній компанії» з масонами, які з моменту своєї появи поставили за мету «змінити людину шляхом самопізнання». М. Фуко називає подібну практику масонів та філософів модерну «технологією себе»: «... що дозволяє індивідам, самим або за допомогою інших людей, чинити певну кількість операцій на своїх тілах і душах, думках, вчинках та способах існування, перетворюючи себе... Людина запам'ятовує почуте, перетворюючи висловлювання в правила

поведінки»[15, р. 20, 32].

Все вищесказане відноситься і до масонського руху, яке стало виразником ідей емансипації людства, підключившись, а іноді і очоливши, загальноєвропейську парадигму прагнення до створення нової людини нової епохи: «емансипація є явище цілісне і цілком певний, абсолютно особлива форма звільнення, пропонує (а потім і нав'язує) нам особливе розуміння свободи »[16, с. 166].

У масонських ложах XVIII – початку XIX століть реалізовувався процес емансипації традиційного феодального суспільства. Суб'єкт емансипації можна визначити як спільнотаклективне тіло, бо емансипується завжди група, спільнота. Філософські погляди масонства характеризуються еkleктизмом, вони асимілювали елементи різних ідей (пифагореїзму, староегипетських містерій, філософії гностицизму, неоплатонізму, давньоєврейської каббали, середньовічного окультизму, західноєвропейських філософів, містиків і теософів Нового часу). Масони розробили систему аргументації в дусі модерну, виступаючи за природознавство в його ідеалістичній інтерпретації. Ними затверджувався не паралелізм філософії, природознавства та богослов'я, а робилася спроба їхнього поєднання в єдиному вченні про сутність людини. Філософія розглядалася масонством як шлях у внутрішній світ людини, вони вважали, що філософське пізнання є необхідною умовою будівництва «внутрішнього храму» людської душі, філософія виступала формою пізнання світу та формою самовдосконалення.

Масони відводили філософії центральну роль в діяльності та вченні свого ордену, аж до ототожнення масонства й філософії, проектуючи на уявлення про мету та структуру ордену уявлення про мету та структуру філософського знання. В рамках масонської філософії метафізика тісно пов'язана з етикою: з одного боку, моральне вдосконалення є умовою можливості пізнання світу; з іншого боку, досягнення метафізичних принципів світоустрою формує уявлення про моральні цінності. Методом масонської філософії став синтез емпіризму, раціоналізму та містицизму. Збіг предмета та мови філософії з предметом (метою) і мовою масонства давало їм підставу для такого ототожнення. Масонська філософія продовжила пізнання світу у вигляді системи символічних ключів що дають доступ не тільки до розуміння істини, а й до процесу самопізнання особистості. Формулювання мети ордену відтворює класичну формулу предмета філософії.

Виходячи зі сказаного стає зрозумілим, що масонський рух, особливо в XVIII-XIX ст., розглядав знання, науку, в тому числі філософію, як можливість пізнання законів світобудови – «божественних законів». У той же час в епоху модерну до вченого поступово переходив статус священика – носія абсолютного знання, а священики різних конфесій втрачали статуси не вписавшись у проект модернізації.

Масонство утвердилося в Західній Європі й Америці в першій половині XVIII ст. як специфічний культурно-ідеологічний контекст науки та філософії, як транскультурний проект, що долав національну та конфесійну обмеженість, який суттєво вплинув на філософські, наукові та пропагандистські тексти інтелектуалів нового часу. Суспільство «модерну» зажадало релігійно-морального вдосконалення, саме це породило актуалізацію масонських ідей. Масонів та прихильників модерну поєднують ідеї суспільного договору, верховенства законів, гарантій політичної волі громадян.

Опора масонів на внутрішнє самопізнання, самовдосконалення людини і світу, плани масонів, які стосувалися соціального прогресу, не тільки привернули увагу освіченого суспільства того часу, а й часто ставали прапором суспільно-політичних рухів, темою філософських пошуків. Поширення масонства у XIX ст. свідчить про те, що масонські ідеї відповідали духу часу, відповідали моральним запитам суспільства.

Масони розвинули струнку концепцію філософського знання: предмет філософії масонами досягається за допомогою синтетичного філософсько-релігійного методу (єдність чуттєвого, раціонального, містичного пізнання) і виражається через символічну мову. Масонське трактування пізнання світу розглядалася самими масонами як універсальний метод прийняття еволюційних рішень, масонська парадигма виступала гносеологічною моделлю еволюційної

діяльності.

Висновки. Епоха модерну (модернізації) стала епохою творчого осмислення дійсності та особливого інтересу до суб'єкта, на якого покладалася перебудова світу. Напрямки пізнання – філософія модерну та масонська філософія, здавалося, не перетиналися на своєму шляху в майбутнє. Але філософська антропологія, ставши напрямком філософії, найбільш повно показала єдність філософського та масонського підходів до дійсності. Закономірним підсумком соціального та культурного процесу епохи модерну можна вважати утвердження в більшості розвинених країн масонських структур, цей результат був підготовлений низкою факторів культурно - політичного розвитку та розвитку філософської думки. Зростаюча активність суспільного життя, поряд з появою буржуазії та вільного дворянства, що присвятили свій час пошукам світоглядної опори, склали внутрішні причини поширення масонського руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хабермас Ю. Модерн - незавершений проект // Вопросы философии. 1992. № 4. –с.40-53.
2. Хабермас Ю. Политические работы / Сост. А. В. Денежкина. – М.:Праксис, 2005. – 368 с.
3. Пайк Р. Мораль и догма Древнего и принятого шотландского устава вольного каменничества. Т. 1. – М.: Ганга. 2007. – 349 с.
4. Устава ложи «Астрея» // Вестник объединения русских масонов. – Париж. 1959, № 2. – 58 с.
5. Луман Н. Введение в системную теорию. – М.: Логос. 2007. – 360 с.
6. Масонство в его прошлом и настоящем.- М.: Задруги и К. Ф. Некрасова, 1991. Т. 1. – 255 с.
- 7.Луман Н. Указ.соч.
8. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Сборник. – М.: Рольф, 2001. – 640 с.
- 9.Боголюбов В. А. Н. И. Новиков и его время. –М.: Изд-во М. и С. Сабашниковых, 1916. – 292 с.
- 10.Аржанухин С. В. Философские взгляды русского масонства. –Екатеринбург: УрГУ, 1995. – 224с.
11. Сергеев В. А. Масонство и немецкая литература XVIII в.// Русская и сопоставительная филология. Взгляд молодых. – Казань: Изд. КНУ. 2003. с. 182-185.
12. Фихте И. Г. Философия масонства. Письма к Констану // Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів, 2009. №54. с. 20-44.
13. История политических и правовых учений. Под ред. В. С. Нерсесянца. – М.: ИНФРА, 1998. –644 с.
14. Фихте И. Г. Произведения 1806-07 гг. Пер. В. В. Золотухин. – СПб.: РХГА, 2015. – 256 с.
- 15.Foucault M. Technologies of the Self»: A Seminar with Michel Foucault, ed. by L. H. Martin, H. Gutman, and P. H. Hutton. - Amherst: University of Massachusetts Press, 1988. – p. 16-49.
- 16.Танхилевский А. Г. Эмансипация как философская проблема. // Vita Cogitans. Вып. 2. – Спб., 2003. – С. 164-183.